

KORONAVİRÜS ÜZERİNE FELSEFÎ BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Giriş

Son dört aydır bütün dünyanın konuştuğu tek bir gündem konusu var: Covid-19. Küresel bir salgın olan Covid-19, yaşam tarzı dönüşümünden ekonomik iflaslara, kasıtlardan ihmallere, politik açıdan yeni küreselcilik dalgalarından totaliter ve otoriter siyasetlerin doğumuna kadar birçok farklı bakış açısından değerlendiriliyor. Değerlendirmeler bir adım daha ileriye taşındığında bir başka boyut ile karşılaşılıyor. Birçok kehanet/kurgu içerikli metinler, böylesi tecelli eden vakayı daha önceden kestirebildikleri iddiasındalar. Bu metinlerin bir kısmı sadece öngörü/öz sezi üzerinden bir durum tespiti ve analiz yaptıklarını savunuyor. Diğer bir kısmı bunu planlı bir organizasyonun parçası olarak görüyor. Yine bazıları potansiyel gelecek değerlendirmesi yaparken bir başka kısmı geleceği felaketler silsilesi olarak okuyor. Bu metinleri takip edenler/değerlendirmelere tanık olanlar ise, bunun iddia edilen metinler bağlamında tasarlanmış bir planın işletilmesi olarak görülmesi gerektiğini, bu sürecin doğal bir süreç olmadığı ve arka planda nelerin olduğunun araştırılıp açıklanması gerektiğini savunuyorlar.

Kehanetlerin tutup tutmadığı veya bunun planlı bir organizasyon olup olmadığı tartışmaya açıktır ve tartışılacaktır da. Lakin bizim ilğimiz bunlar olmadığı gibi, bu kabullerin analizini yapma şansımız da yoktur. Zira kurgular ve kehanetlerde her zaman “doğru kabuller” gerçeklerin önüne geçmiştir. Biz, ifade edilen bu salgın üzerine genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız ve bu değerlendirme; a-Anlam Değeri, b-Kullanım Değeri alt başlıklarından oluşacaktır. Olgu şudur: Çin’in Vuhan şehrinde nasıl ortaya çıktığı tartışması devam eden bir virüs hızla yayılarak bütün dünyayı etkisi altına almıştır ve bu bir süre daha devam edecek görünmektedir. İnsani-toplumsal yapının değişmeyen bir gerçekliği

vardır. Zuhur eden hadiselerin (olayların) bir anlam değeri ve bir de kullanım değeri vardır. Yine ortaya çıkan bu salgının da hem anlam değeri hem kullanım değeri oldukça büyük ve güçlü, bazı boyutları ile yıkıcı yine bazı boyutları itibarıyla da yeniden inşa edici olacağı görüldüğü kadarı edilemez bir gerçekliktir.

Anlam Değeri

Salgınlar, kısa zamanda çevredeki insan, hayvan veya bitkilerin büyük bölümüne bulaşan bulaşıcı hastalıklardır. Ya da bir hastalığın veya bir başka durumun yaygınlaşması ve birçok kişiye bulaşması salgındır. Bulaşıcı hastalık ve salgınlar, bazen belirli bir alanda görülebildikleri gibi bazen daha geniş bir bölgede hatta tüm dünyada etkili olabilirler. Bu açıdan da belirli bir bölgede etki gösterebildikleri gibi bütün dünyaya da yayılabilirler. Dönem dönem ortaya çıkan bulaşıcı ve salgın hastalıklar sadece bir sağlık problemi olarak kalmayabilirler. Bütün toplumu sosyal, psikolojik, ekonomik ve iktisadî yönden olumsuz şekilde etkileyebilirler. Tarihsel süreç boyunca bütün dünyada bu tür salgınların farklı örneklerine rastlanılmaktadır. Günümüzde de böyle bir durum yaşanmaktadır. Hâlihazırda bütün dünyada etkisini gösteren Covid-19 virüsü, küresel bir salgın hastalık hâlini almış, pandemi olarak kabul edilmiş, bütün dünyayı tehdit eder bir hâle gelmiştir.

Anlam değeri açısından Covid-19 salgınının ortaya çıkışına bakıldığında 2019 yılı aralık ayının sonlarında, Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde bir deniz ürünleri pazarında, nedeni bilinmeyen çok sayıda zatürre hastasının olduğu bildirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, ilk olarak 12 Ocak 2020'de bu şikayetlerin sebebinin yeni tip bir koronavirüs olduğunu (2019-NCov) açıklamış ve 11 Şubat 2020'de bu yeni virüsü SARS-Cov-2 olarak adlandırmıştır. Hastalardan edinilen numuneler sonucunda, 7 Ocak 2020'de SARS-Cov-2'nin tüm genom dizisi, Çinli bilim adamları tarafından kısa sürede haritalandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü ise 11 Şubat 2020'de bu salgını "Covid-19" pandemisi olarak adlandırmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, 31 Aralık 2019 tarihinde Covid-19 kodlamasının açılımını; "korona" için "CO", "virüs" için "VI", "hastalık" için "D" şeklinde tanımlamıştır. Böyle bir isim, belirli bir bölgeyi, hayvan türlerini veya insanı damgalamaktan kaçınmak için seçilmiştir. Salgın Çin'den sonra başta Asya bölge ülkeleri olmak üzere kısa sürede birçok ülkeye yayılarak tüm dünyayı etkileyen uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Sonuç olarak, 30 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19'u uluslararası halk sağlığı sorunu kabul ederek salgın ilan etmiştir.

Covid-19, oldukça bulaşıcı ve ölümcül bir hastalık olması sebebiyle tüm dünyada alarm zillerinin çalmasına sebep olmuş, salgına karşı ilk başlangıçta görece gevşek davranan Çin'in daha sonra işi sıkı tutmasıyla birlikte virüsün dünyadaki yaygınlığı sınırlandırılmaya başlamıştır. Fakat başta İtalya ve İran ya da sonrasında diğer birtakım devletler olmak üzere bu konuda görece tedbirsiz davranan ülkeler yüzünden virüsün dünyada hızla yaygınlık kazanmasının önüne geçilememiştir. Böylece Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde de ya da başka ülkelerde görülerek çok sayıda ölüme yol açmıştır. Hâlihazırda mevcut resmi verilere göre Covid-19 salgını dünya üzerinde milyonlarca

insanda görülmüştür. Bunlardan önemli bir kısmı iyileşse de ciddi can kayıpları yaşanmıştır. Ölüm oranları yüzbinlerle ifade edilmektedir. Bundan sonra yakın gelecekte hasta ve ölü sayısının ne kadar değişeceğini tahmin etmek de güçtür. Hasta olanlar, iyileşenler ve hayatlarını kaybedenlerle ilgili veriler her gün güncellenmektedir ve ortada olan sayılar insanları tedirgin etmektedir. Salgına karşı etkili bir ilaç ya da aşının geliştirilememesi de korkuların sürmesinde önemli bir etken olma özelliğini korumaktadır.

Bütün dünyayı tehdit eden Covid-19 salgınının, mevcut hâli ile küresel anlamda uluslararası ilişkilerde, sağlıkta, üretim ve tüketim dengelerinde, eğitimde, ulaşımda, dinî ibadetlerde, spor ve sanat etkinliklerinde, sosyal ve kültürel faaliyetlerde, kısaca düşünebileceğimiz her konuda etkili olduğu gözlenmektedir. İlk ortaya çıkıp Çin'de görüldüğü an ile sonraki dönemde meydana getirdiği değişim düşünülenin çok ötesine geçtiği gibi gözlemlenen virüsün, bir kartopu gibi yuvarlandıkça büyüdüğüne de bütün dünya olarak tanıklık edilmiştir. Virüs Çin'de kontrol altında tutulduğu dönemde bütün dünya bu durumdan aynı şekilde etkilenmemiştir ancak sonrasında yayılma durumuna bağlı olarak etkisi her geçen gün artmaktadır. Bu yüzden söz konusu dönem ile başlayarak uluslararası ilişkilerde, sağlıkta, üretim ve tüketim dengelerinde, eğitimde, ulaşımda, spor ve sanat etkinliklerinde, sosyal ve kültürel etkinliklerde ciddi değişimler yaşanmaktadır. Gelecek dönemlerde de bu değişimin süreceği muhakkaktır.

Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı şokun ne kadar süreceği, nihai enfeksiyon oranları ve ölüm sayısının ne olacağı sayısal açıdan tam anlamıyla öngörülebilir değildir. Günlük aktivitelere potansiyel etkisi de bilinmemektedir. Ancak Çin örneğinde görüldüğü üzere sert etkileri olması potansiyeline sahiptir. Başlangıçta Çin'de meydana gelen bu durum, şu an bütün dünyada da görülmektedir. Yani Çin'de görülen sert etkileri bütün dünyada aynı şekilde hissedilmektedir. Şu anda pandemiye dönüşen Covid-19 salgını küresel bir sağlık krizidir. Ancak bu salgına karşı ülkelerin aldığı önlemler, devamında eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik felaketi de beraberinde getirebilecek bir potansiyeli içkin olarak taşımaktadır.

Dünyanın neredeyse %0 civarı bir kesiminde farklılıklar içeren izalasyonlar uygulandı, insanlar sokaklara çıkamadılar, işlerinden oldular, işyerleri kapandı, uçuşlar yasaklandı. Ne olduğunu kimsenin bilmediği Covid-19 yüzünden alınan önlemler, neredeyse tüm dünyada ani ekonomik durma denilebilecek, eşi benzeri görülmemiş büyük bir küresel kapanmaya yol açtı. Başta ulaştırma sektörü olmak üzere insanın insanla temasına neden olacak, neredeyse her türlü ekonomik faaliyet durdu. Küresel tedarik zinciri bozuldu. Sadece sağlık, gıda ve kısmî sanayi üretimi yapan sektörler faaliyetlerine devam ettiler. Dolayısıyla arz ve talep durumunun aynı zamanda yaşandığı, hiç tecrübe edilmemiş bir tür krizle karşı karşıya kalındı. Mevcut tahminlere göre, Covid-19'dan dolayı yakın geleceğe yönelik ortaya çıkacak kayıpların hesaba katılması büyük önem taşımaktadır.

Şimdiye kadar gelinen süreçte, Çin'de başlayan Covid-19 salgını burada kontrol altına alındı. Avrupa'da yoğun olarak görüldüğü üzere İtalya ve İspanya gibi ülkelerde zirve yapmış durumdadır. Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri de salgında zirve noktasını geçtiler. Bu ülkelerden yapılan açıklamalarda salgının zirve noktasını geçtiği

belirtildi. Türkiye’de de vaka hızı düşüşe başladı. Bazı ülkeler aldıkları tedbirlerle bununla mücadelede bir takım başarılar gösterecekler de diğer bazı ülkelerde ise salgın olduğu gibi devam etmektedir. Covid-19 ile mücadele eden ülkeler bu aşamada salgın zirve yaptıktan sonra dönem içerisinde almış oldukları önlemlerin bazılarını hafifletmeye başladılar. Kısmi olarak normal hayata dönüş çalışmaları başladı. Tabii ülkelerin aşama aşama normal hayata dönmeye başlama çalışmalarının olması virüsün sonlandığı anlamına gelmiyor. Tekrar yayılma, kontrolden çıkma durumu söz konusu olabilir. Bu yüzden de uygulamada olan tedbirlerin bir kısmının devam edeceği bunların sürece göre ya daha fazla yumuşatılacağı ya da daha ciddi önlemlere dönüşebileceği düşünülebilir. Önümüzdeki günlerde, yaz aylarında ekonomik hayat, sosyal ve beşeri ilişkilerde buna göre yeniden şekillenecektir. Zaman ilerledikçe bu dönemde meydana gelen değişimde daha iyi anlaşılacaktır.

Kullanım Değeri

Ne kadar değişecek veya neler değişecek, kimler kazanacak, kimler kaybeden olacak veya kaybeden ne kadar kaybedecek hepsi kolay cevaplanabilir olmadığı gibi, kesin yargılarla ifade edilmekten de uzaktırlar. Lakin anlam değerinin, dünyanın nasıl küresel bir köy olduğu gerçeğinin, mesafelerin ne kadar kısaldığının, dünyada herkesin her an aynı evrende olduğu duygusunun, artık anlam açısından tartışılmasının bir önemini kalmadığını bize yeniden telkin etmektedir. Fakat bu olayın kullanım değeri bütün bunları aşacak nitelikte olacaktır. Kullanım değerinin yegâne belirleyicisi amansızca bir “korku” duygusunun verilmesidir. Ve hatta bu korku duygusu, ölüm gerçeğini yenecek dereceye ulaşmış, ölüm de denen fenomenin gündelik idrakinin ötesine geçmiştir. İnsanlar ayakkabısıyla Covid-19 taşıma ihtimalinin on binlerde bir olduğu gerçeğini atlamakta ve bu riski gündelik karışılabilir risklerden daha yakın bulup ayakkabılarını dezenfekte etmektedir. İşte bu psikolojideki insan/insanlık ham maddedir. Arzu ettiğiniz nesneye/şeye kolayca dönüştürebilirsiniz. Çünkü işleme noktasına ulaşmış bir demir gibidir artık o, tava/kıvama ulaşmıştır, sıra onu arzu ettiğiniz şeye dönüştürmeye gelmiştir. Kendisi ise bunun farkında olmadığı gibi, o kadar korkmuş ve ürkmüş veya o kadar medya ve çeşitli aktörler aracılığıyla manipüle edilmiştir ki; bana şekil ver diye kendi istemekte, aşına olmadığı bir geleceğin doğal endişesini taşımaktadır. Zira yaklaşık beş aydır sürekli olarak açık bir tehdit algısı ve hayatın bütün boyutlarının yok sayılıp sadece Covid-19’un tek hakikat olduğu gerçeği ile insanların algıları şekillendirilmiştir. Bu psikoloji zaman zaman düşmanın yenilmesinin neredeyse imkânsız olduğu duygusuna dönüşmüştür. Genel olarak betimlediğimiz bu sosyo-psikolojik ortam yerini çok kısa zamanda çeşitli kısıtlamalar ile bir akışa bırakacaktır. Lakin bu sosyal bilimler açısından birçok veriyi de araştırma alanına taşımaktadır ve bugünden başlayarak araştırmacılar çeşitli varsayımlarda bulunmaktadır. Doğal olarak, olayın güncelliği ve elle tutulur bir litaretürün olmamasından ötürü bu varsayımların bir kısmı dikkate değer özellikler taşımakta ve diğer bir kısmı ise, modern bir alışkanlık olarak her kriz söyleminin kendi ütopyalarını gerçekleştirecekleri uygun zemin olduğu yanılığına düşmektedir.

Yaşanılan bu vakanın kullanım değeri açısından bakıldığında yaşam tarzından ekonomi,

politika, din ve uluslararası ilişkilere varıncaya kadar araçlara dönüşmüş olan verilerin güçlü sermaye grupları, küresel ağ sistemi, büyük egemen siyasi aktörlerin mutlak ilgisinde kullanım değerine sahip enstrümanlar olacağı kuşku götürmezdir. Lakin bunun nasıl gerçekleşeceğine yönelik sağduyulu yaklaşım, tarih boyunca olduğu gibi, kurumsallaşmış, olgunun bilgisini dikkate alan ve hâlihazırda “pandemi” adına ARGE faaliyetlerini sürdürenler açısından pozitif bir eğilim oluşturacağı açıktır. Diğer taraftan ulus-devletlerin içine kapanıp, katı politikalar ile otoriterleşeceğine yönelik çeşitli değerlendirmeler mevcuttur ki; bu iddia tartışmaya açık olduğu kadar güçlü deliller ile savunulamayacak kadar içeriksizdir. Kanaatimiz şudur: Vuhan’da ortaya çıkan bir virüsün Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Ardahan iline bağlı bir köyde yaşayan insanı, ekonomik, psikolojik olarak etkilemekle kalmayıp günlerce evine kapatma etkisi dikkate alındığında devletlerin içine kapanma olanakları pek mümkün görünmemektedir. Bu okuma biçimi bugünün dünyasını, tarihsel, ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamından kopuk ve aceleci bir okuma biçimidir. Yani, dünyada meydana gelen herhangi bir olay artık sadece o coğrafyaya özgü bir sorun olarak değerlendirilemez. Aslında bu, işleyen sürece bir eşik atlatma olarak da görülebilir. Çünkü dünyanın temel dinamikleri, kapitalist sistemin işleyiş mekanizması, iddia edilen kapanma ve otoriterleşme eğilimlerini beslemeye uygun değildir. İddia sahiplerinin ifade ettiği kırılmayı meydana çıkaracak, bir başka deyişle mevcut kapitalist sistemin veya neo-liberal düşüncenin iflasında bu boşluğu dolduracak herhangi bir teori veya model de söz konusu değildir.¹

Muhakkak olarak birçok etkinlik ve hayatın gündelik akışında edinilen alışkanlıkların bir değişime tabi olacağı realite olarak karşımızda durmaktadır. Doğası gereği bu sürecin psiko-sosyal çıktıkları olacaktır. Öncelikle bu sürecin bir travma olarak değerlendirilmesinin gerektiği bilinmeli ve bunun korona sonrası da çeşitli etkilerle devam edeceği gerçeği iyice içselleştirilmelidir. İnsanların büyük bir çoğunluğu, öngörülemeyen bir süreç olarak korona sonrasını kaygı verici bulacaktır. Çünkü temel motivasyonu hayatta kalmak olan insanın bu enerjisini ise, “istikrar” ve “öngörülebilirlik” oluşturur. Özellikle politika yapımcıları açısından en önemli husus da burasıdır. Zira toplumsal boyutu ile çok iyi analizlere dayanan bir politik okuma, topluma neyi sunacağını da rasyonel nedenlere dayalı olarak açıklayabilme kabiliyeti, siyasal dilin pozitif oluşmasının temel belirleyicisidir. Kaygı, endişe ve ekonomik tükenmişliğin insanlarda açtığı semptomlar politika yapımcılarının topluma güven verecek roller üstlenmelerini zorunlu kılacaktır. Çünkü bu türden (salgın) toplumsal eşiklerde güvensizlik temel bir tutuma dönüştüğünde salgının diğer etkileri ve toplumsal tükenmişlik başka bir içerik ve derinlik kazanarak şekil almaya başlar. Doğal olarak politika yapımcıları, bu derinliğe ulaşmadan toplumun müphem geleceğe değil, öngörülebilir ve istikrar içeren bir sürece evrildiğinin siyasal dilini somut örnekler ve sağduyuya uygun bir dil ile sunabilmeyi başarmalıdır. Neden somut örnek ve sağduyuya uygun dil? Çünkü sosyo-psikolojik süreçler, kaygılar ve müphemlik şüphe duygusunu besleyen temel dinamiklerdir.

¹ Bu boşluğu dolduracağı iddia edilen Marksist söylem sadece Marksistleri tatmin edecek retorikten başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

- Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 17 Nisan 2020. <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/Covidraporu/Covid-19%20Raporu-Final+.pdf> (Eriřim Tarihi: 15.05.2020).
- Mevlüt Tatlıyer, "Korona ve Dünya Ekonomisi", 14 Mart 2020. <https://www.setav.org/korona-ve-dunya-ekonomisi/> (Eriřim Tarihi: 15.05.2020).
- Nigel Gault, "Coronavirüs ve Küresel Ekonomi", 5 Mart 2020. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Koronavir%C3%BCs-ve-kuresel-ekonomi/\\$File/Koronavir%C3%BCs-ve-kuresel-ekonomi.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Koronavir%C3%BCs-ve-kuresel-ekonomi/$File/Koronavir%C3%BCs-ve-kuresel-ekonomi.pdf) (Eriřim Tarihi: 15.05.2020).
- Etem Karakaya, "Covid-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Korona Seneryoları", <https://www.iklimhaber.org/covid-19-krizinin-ekonomi-enerji-ve-emisyonlara-etki-leri-mevcut-durum-ve-olasi-post-corona-senaryolari/> (Eriřim Tarihi: 16.05.2020).